

EESTI TRÜKISE PUNANE RAAMAT II: 1851-1917 (ETPR II)

Lähteülesanne

- Digiteerimisnimestiku koostamine 1851-1917.a. ilmunud trükistest.
- Nominentide valik: Eesti trükise punane raamat II: 1851-1917 (ETPR II).
- ETPR II kajastamine e-kataloogis ESTER.

Projektis osalesid

- Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu (KMAR)
- Eesti Rahvusraamatukogu (RR)
- Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu (TLÜAR)
- Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR)

Tegevuse ülevaade

Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia väljaannete "Eestikeelne raamat 1851-1900" ja "Eestikeelne raamat 1901-1917" ning e-kataloogi ESTER põhjal vaadati läbi kõik antud perioodil (1851-1917) ilmunud trükiste kirjed – 12 690 kirjet.

Koostati digiteerimisnimestik (töönimestik) – 1975 kirjet.

Valiti välja ETPR II nominendid – 1526 kirjet (valik võib edaspidi täpsustuda ja täieneda seoses laekumistega raamatukogudesse).

ETPR II nominentide koondnimestikus eraldati 2 osa:

- **rariteedid** (eksemplare pole Eestis üldse või leidub ainult kuni 2 Eesti raamatukogus);
- **kultuurilooline valik** (eksemplaarsust pole arvestatud, oluline on kultuuri- ja teaduslooline nn *kuldraamatu* aspekt, esimene väljaanne omas valdkonnas, laadis jne);
- üks ja sama trükis võib kuuluda nii rariteetide kui ka kultuurilooliste valikute hulka.

ETPR II nominentide valik avati e-kataloogis ESTER – 1526 kirjet (erinevalt ETPR I-sest leidumusandmeid ei märgitud, v. a. rariteetidel).

Nominentide töönimestikust tehti KMARis valik RRI digiteerimisele minevatest trükistest (ainueksemplarid, leidumus ühes raamatukogus, leidumus 2-3 raamatukogus).

Selgitati välja trükiste digiteerimiskõlblikkus (terviklikkus: leheküljed, lisad, füüsiline seisund jms) KMARis ja TLÜARis.

Valikukriteeriumid

Rariteetsus

1. ainuexemplarid;
2. trükised, mis on säilinud kuni kahes Eesti raamatukogus (lisaks ka erakogus, muuseumis, välismaal);
3. ilukirjanduse tõlked, mis leiduvad ainult ühes Eesti raamatukogus;
4. hävimisohus tekstid – mimeograafpaljundused (enamasti näidendid) olenemata leidumusest;
5. Eestis mitteleiduvad, kuid väljaspool Eestit teadaolevad trükised.

Kultuuriväärtus

1. Eesti kultuuriloolisi suundumusi mõjutanud trükised – erialade esimesed eestikeelse terminoloogiaga trükised, kooliõpikud, kaalukamad teadustööd, mis ilmunud perioodilistes väljaannetes, kuid antud välja ka eraldi raamatuna, rahvalalgatuslikud ehk populaarteaduslikud väljaanded, käsiraamatud jne.
2. Kultuuri ja teaduslooline aspekt – peaarõhk rahvusliku teaduse kujunemislool: Eesti ajalugu, haridust, kultuuri, keelt, kirjandust, loodust, majandust, usku, õigusloomet jne käsitlevad teosed.
3. Raamatukujunduse ja trükitehnika arengu poolest olulised trükised (näit. omamaiste illustraatorite E. M. Jakobson, Daugell jt. tööd).
4. Olulised sarjad tervikuna (näit Ekms jt).

Kasutajate huvi (arvestati nn digiteerimisnimestiku koostamisel ehk soovitud digiteerimiseks)

1. Raamatukogudest enim nõutud teosed vastavalt ainevaldkondadele (näit. kokaraamatud, seltskondlikkude mängude rubriigist valitud ennustamise ja lillekeele temaatika jne).

Väljastati

1. põhikirjad ja aruanded (Need on suures osas rariteetsed, säilinud peamiselt kas KMAR ja (või) välismaal. Paljud mahult alla 10 lk. Osal neist on kindlasti ka kultuurilooline väärtus. Näiteks spordiseltside, käsitöölise ühisuste, meremeeste seltside ja laevaühistute põhikirjad ja aruanded, tööliste palgatariifid ja tööeeskirjad. Väljajäänute hulga on ka vähemtähtsaid pisitrükiseid näit. õmblusmasinate kasutamise juhendid jne.);
2. noodid (mõni üksik on võetud 19. saj. 2. poolest), aga ka laulusõnad ja libretod, s.t. et muusika rubriik on vähesel määral esindatud;
3. maakaardid (v.a. mõned esimesed) ja plaanid;
4. kalendrid;
5. tõlgetest:

- a) ajalehelisadena ilmunud romaanid;
  - b) lähedased kordustrukid;
  - c) tundmatute autorite teosed; kui ei lisandunud olulist autorist, tõlkijast või kujundusest;
6. 4-leheküljelised pisitrukised (mõned erandid: näiteks Tõnis Laks);
7. lendlehed.

Valdkondlikud valikud

RR (Urve Sildre) - astronoomia, füüsika, geograafia, geoloogia, haridus, kasvatus, koolid, keel, keemia, kodumajandus, kokandus, õmblemine, kommunaalmajandus, kunst, käsitöö, rätsepa-, kingsepa- ja maalritöö, loodusteadus, majandusõpetus, matemaatika, muusika, seltskondlikud mängud, tantsud, seltskondlikud mängud, tantsud, sport, teatrikunst, tehnika, tööstus, ehitus, transport.

KMAR (Heino Räm) – algupärane kirjandus, (Mare Lott) – tõlkekirjandus.

TLÜAR (Sirje Madisson) - meditsiin, usukirjandus.

TÜR (Kadri Tammur) - ajakirjandus, ajalugu, astroloogia, filosoofia, fotograafia, jahindus, kalandus, karskus, kaubandus, metsandus, moraal, elujuhised, kombeõpetus, naisõiguslus, omavalitsusorganite valimised, põllumajandus, psühholoogia, raamatukaubandus, raamatukogundus, raamatupidamine, rahandus, maksud, seadused ja kohus, statistika, sõjandus, trükindus, tuletõrje, ühiskondlik-poliitiline kirjandus, üldkogumikud, entsüklopeediad.

Kultuuriloolised valikud

Kõige põhjalikumalt on kajastatud **keele** rubriik. **Aabitsatest** on võetud kõigi perioodil 1851-1917 ilmunud aabitsate esitrukid, mis olid tihtipeale säilinud vaid KMis ja (või) mõnes Venemaa raamatukogus. Arvukatest kordustrukkidest on võetud need, mis on säilinud ainult ühes Eesti raamatukogus (lisaks võivad olla välismaal säilinud eksemplarid).

Põhjalikumalt on esindatud 80-90ndate **kooliõpikud**.

Algupärasest kirjandusest on valitud:

- tunnustatud kirjanike esikteoste ja tähtteoste esmatrukid;
- üksikute omal ajal laia levikuga teoste esmatrukid;
- mõnda kirjanduse eriliiki alustavad teosed (kirjanduslugu, eri maade ilukirjandus, laulikud vms);
- lastekirjanduse esmatrukid.

Tõlkekirjanduse valimiku koostamisel on aluseks järgmised kriteeriumid:

- kirjanduslik ja kultuurilooline tähtsus;
- maailmakirjanduse tähtteoste esmatuvustus eesti lugejatele (esitrükk, esimene iseseisvalt ilmunud väljaanne);
- seos Eestiga : tõlkijateks või "jutustajateks" tuntud eesti kirjanikud või kultuuriinimesed, olulised illustreerijad/kujundajad;
- omaaegses ajakirjanduses ilmunud kirjutised (retsensioonid, tutvustused), hilisemad käsitlused;
- kujunduslik külge;
- eriti oluliste teoste "äratrükid".

Valik kasutatud kirjandust

Ahven, Eeva. *Eesti kirjakeele arenemine aastail 1900-1917* (1958);

Andresen, Lembit. *Eesti aabits reformatsioonist iseseisvusajani* (1993);

Andresen, Lembit. *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu. III, Koolireformid ja venestamine (1803-1918)* (2002);

Annist, August; Roos, Jaan; Käis, Johannes. *Eesti populaarteaduslik kirjandus : kuidas see on arenenud ja mida pakub see praegu* (1940);

Antik, Richard. *Eesti raamat 1535-1935 : arengulooline ülevaade, arvulised kokkuvõtted, reproduktsioonid* (1936);

Deemant, Helgi. *Eestikeelsed keemia õpikud ja käsiraamatud enne Oktoobrirevolutsiooni. – Nõukogude pedagoogika ja kool, 12* (1975);

Eesti entsüklopeedia (1932–1937);

Eesti kirjanike leksikon (2000);

Eesti kirjanduse ajalugu : viies köites II, III (1966, 1969);

Eesti vaimse kultuuri saavutusi : Eesti Vaimse Kultuuri Päevade puhul 23.II-25.II 1934. a (1934);

Eestikeelne raamat, 1851-1900 (1995);

Eestikeelne raamat, 1901-1917 (1993);

Jaaksoo, Andres. *Kes on kes ja mis on mis eesti lastekirjanduses* (1987);

Järv, Ants. *Eesti lastekirjandus : kujunemine ja areng kuni aastani 1917* (1989);

Kampmaa, Mihkel. *Eesti kirjandusloo peajooned I – IV* (1923-1938);

Kask, Arnold. *Ülevaade eesti leksikoloogiast 1917. aastani. – Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused, 1* (1956);

Krusten, Reet. *Eesti lastekirjandus* (1995);

Kultuuri ja teaduse teilt : mõtteid ja uurimusi Tartu Ülikooli 300-nda mälestusaasta puhuks (1932);

Lang, J. *Eestikeelsed füüsikaõpikud ja oskussõnavara aastail 1855 -1940. – Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist, 2* (1976);

Nirk, Endel. *Eesti kirjandus : arengulooline ülevaade* (1983);
Paatsi, Vello. *Eesti talurahva loodusteadusliku maailmapildi kujunemine rahvakooli kaudu (1803-1918)* (2003);
Paul, Toomas. *Eesti piiblitõlke ajalugu : esimestest katsetest kuni 1999. aastani* (1999);
Paul, Toomas. *Kusagilt kumab valgust : postill* (1995) ;
Piibli keelest : kahesaja-aastast eestikeelset piiblit mälestades (1940);
Prinits, Olaf. *Eestikeelse matemaatikaõpetuse ja -terminoloogia tekkeloost ja kujunemisest* – Keel ja Kirjandus, 6 (1998);
Raamatu osa Eesti arengus : koguteos (1935);
Raamatu osa Eesti arengus : [Eesti Raamatu Aasta avakonverentsi ettekanded Tartus 6.-7. aprillil 2000] (2001);
Rahvusteaduste rajajad Tartu Ülikoolis (1989);
Reimo, Tiiu. *Eesti raamatu kronoloogia* (2000);
Ristikivi, Karl. *Eesti kirjanduse lugu* (1954);
Sild, Olaf. *Eesti kirikulugu : vanimast ajast olevikuni* (1938).
Tuglas, Friedebert. *Lühike eesti kirjanduslugu* (1934).
Viires, Ants. *Kokaraamtud kultuuriloo kajastajatena*. – Viires, A. Kultuur ja traditsioon (2001).

Kataloogid, kartoteegid, andmebaasid

Eestikeelne vanem teaduskirjandus 1806–1940 – Elna Hanssoni ja Leili Punga koostatud alfabeetiline ja kronoloogiline kartoteek TÜRIs.

Eestikeelne raamat (1632–1917) – raamatkataloog KMARis.

EEVA – Eesti vanema kirjanduse digitaalne tekstikogu –
<http://www.utlib.ee/ekollekt/eeva/index.php?lang=et&do=index>

Kreutzwaldi sajand / Eesti kultuurilooline veeb – <http://kreutzwald.kirmus.ee/>

Merike Kiipus
töörühma juht

ELNET Konsortsium
digiteerimise ja mikrofilmimise töörühm
ETPR II nominentide valiku töörühm

märts 2011